

הרמב"ן הק' עם ביאור מעשה השב

נערך מתוך השיעורים בספח"ק רמב"ן,
הנמסרים מדי שבת בשבתו

ראש השנה

פנינים יקרים – דברי מוסר והתעוררות – מתוך דרשת הרמב"ן על ראש השנה¹

מהות השם 'ראש השנה', הרי ראש השנה בחודש השביעי, וכיצד שביעי הוא ראשון? * על מה דנים בראש השנה על עוה"ז או עוה"ב? 'צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים', וכי כל הצדיקים חיים, וכל הרשעים מתים? * דברי כדרבנות בגודל מעלת וחובת התשובה.

חודש השביעי או 'ראש' השנה?

בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה וגו'. "בתחלה יש עלינו לפרש מה שאומר בחודש השביעי, כי יכול השואל להקשות לנו האיך זה חודש השביעי והלא כל ישראל קוראין אותו 'ראש השנה', ומפי עוללים ויונקים ראש השנה שמו... ואם הוא ראש השנה, החודש שלו ראשון לשנה על כל פנים, שזה קשר של קיימא הוא שהחודש הראשון הוא ראש השנה, שהשנה מחוברת היא מחדשים. ואל יתפתה אדם להפריש ביניהם ולומר שזה לחדשים וזה לשנה, כי הראשון לשנה על כל פנים הוא ראשון לחדשי השנה, למי שידוע הדבר בלי שבוש. ותשובת השאלה הזאת: כי מה שאומר בתורה בניסן 'החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה', אין פירושו שיהיה ניסן ראש, אלא שיהא נקרא ראשון לנו כלומר ראשון לגאולתינו, שנמנה החדשים לגאולתינו שיצאנו ממצרים, כי מנהג התורה שימנו החדשים והימים למצוות....." וזהו פירוש 'ראשון הוא לכם', שאינו ראשון בשנה, אבל הוא ראשון לנו שנקרא אותו ראשון לגאולה שלנו....

וכל זה נתחדש ביציאתנו ממצרים, אבל קודם לכן החדשים הנזכרים בתורה כגון במבול 'בראשון באחד לחדש, ובחדש השני והשביעי והעשירי הנמנים שם אינן אלא למנין השנים, והראשון הוא תשרי שהוא ראש השנה לזרע וקציר וממנו כולם, שכבר הסכימו הכל לדעת רבי אליעזר וקבעו בתפילות 'זה היום תחילת מעשיך וזכרון ליום ראשון' כמו שאמרו בגמרא 'כמאן מצלינן וכו'. ובתורה מפורש 'זחג האסיף בעצת השנה, ואמר תקופת השנה כמו שהזכרתי, וכן היה הענין עד שיצאנו ממצרים, ואז נצטוונו לעשות שני מנינים אחד לחדשים, ויהיה פירושו ראשון ושני לגאולה, ואחד למנין השנים, ויהיה ראש השנה מתשרי".

*

בראש השנה דנים על עניני עוה"ז, וביום המיתה על עניני עוה"ב

"ועכשיו אנו צריכים לפרש מהו הדין הזה שאדם נידון בו, והלא אמרו חכמים כי בשעת מיתתו של אדם נידון, כמו שאמרו בפרק קמא דתענית (יא א) 'בשעת פטירתו של אדם כל מעשיו נפרטין לפניו, ואומרים לו כך וכך עשית ביום פלוני, והוא אומר כך וכו', ולא עוד אלא שמצדיק עליו את הדין ואומר יפה דנתוני וכו', וכן במקומות הרבה. ואם נאמר שהאדם נדון בראש השנה ונחתם ביום הכיפורים, אם כן אין דינו בשעת מיתה אלא על מה שעשה מראש השנה עד יום המיתה, ורבתינו אומרים בפירוש שכל מעשיו נפרטין לפניו....

אבל כך הוא הענין הזה, בראש השנה כל באי העולם עוברין לפניו, ונדון כל אחד ואחד על עניני העולם הזה, אם זכה לתת לו חיים ושלוש ועשר ונכסים וכבוד, או נתחייב למות בשנה זו או ליסורין וצער ועוני. כללו של דבר על כל ענין שבגוף ושבועולם הזה, כגון בני חיי ומזוני, אבל אינו נידון על הנפש, אם תזכה לגן עדן ולחיי העולם הבא או תתחייב לגיהנם ואבדון. כך תקנו חכמים בתפלה, 'זה היום תחלת מעשיך וזכרון ליום ראשון, כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב. ועל המדינות בו יאמר אי זו לחרב ואי זו לשלום אי זו לרעב ואי זו

¹ הדרשה אמר הרמב"ן בראש השנה של שנת ה'כ"ט בעיר עכו. שכן לאחר פטירת רבי יחיאל מפריס מבעלי החוספות שעלה עם ישיבתו לעכו, ביקשו מהרמב"ן לבוא לעכו למלא את מקומו בראשות הישיבה. הדרשה ארוכה מאד ועוסקת בהרבה עניינים של ראש השנה: ביאור הפסוקים, הלכה, סדר התפלה, וכן ביאורים ע"פ הסוד. ובמאמר זה נלקט פנינים יקרים מאוצרו ובלשונו של רבינו, בבחינת אפס קצהו תראה.

לשובע, ובריות בו יפקדו להזכירם לחיים ולמות. אמרו 'על המדינות', כלומר דין הרבים, שהעולם נדון אחר רובו (קידושין מ ב), והזכירו בהן חרב ושלוש ורעב ושובע, וחזרו ואמרו 'זבריות בו יפקדו', שהוא דין כל יחיד ויחיד, והזכירו בו חיים ומות. וכן בגמרא (ר"ה טו ב) אמרו 'שלושה ספרים נפתחין בראש השנה, צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, רשעים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה', הזכירו בכאן חיים ומיתה, ולא אמרו לגיהנם ולחיי העולם הבא, כמו שהזכירו בכריתא הסמוכה שם בשלוש כתות ליום הדין. ועוד אמרו בבא בתרא (י א) 'כשם שמזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה, כך חסרונו קצוב לו מראש השנה', שבכל הריוח וההפסד אדם נידון ביום זה...

כללו של דבר: ראש השנה יום הדין הוא לעולם הזה, שעת מיתתו של אדם הוא יום הדין שלו שהוא נדון בנפשו על אותו עולם שהוא עולם הנפשות, וכל מעשיו נפרטין לפני בראו ית' וית', אם תזכה נפשו לגן עדן העליון והתחתון ולאי זו מעלה תזכה ממנו, או תתחייב נפשו לגיהנם ויסורין הרבים, ובאי זה דין תתחייב להיות נדונות בו. הרי למדנו יום הדין לגוף ויום הדין אחר לנפש...

*

הגדרת צדיק בינוני ורשע

"מכל מקום למדנו לראש השנה שהוא יום הדין לכל הענינים שבועולם הזה, וכמו שאמרו במימרא זו שלשה ספרים נפתחין בראש השנה, שאלו השלושה ספרים כל באי העולם הם כוללים. ויש לשאול והאיך פסק ר' יוחנן פסק הדין הגדול והעמוק הזה שכל רזי עולם תלוין בו, צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, וכי כל הצדיקים חיים, וכל הרשעים מתים, והלא עולם וכל חמדה שלו לרשעים הוא, והכתובים צווחו כנגדו 'יש צדיק אובד בצדקו' (קהלת ז טו), וכתוב (שם ח' ד') 'כי יש צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים, וכל שכן שפסק רשעים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה, שהכתוב אומר (שם ז טו) 'ויש רשע מאריך ברעתו וכל הנביאים אינן תמהין אלא על זה... אבל המימרא הזו נאמרה בחכמה ועל פי ההגיון, שידוע הוא לכל מבין עם תלמידי, שאין נדונין בעולם אלא ארבעה, וכן כל הדברים מושלמין בריבועים, והנדונין כולם ארבעה חלקים הם, אחד שלא יבא לפני בית דינו, והשני שבא לפניו ולא גמרו דינו, והשלישי שחייבוהו בית דין, והרביעי שזכוהו בית דין. החלק הראשון כסאו בטל, שהכל עוברין לפני הקב"ה, אין חשך ואין צלמות להסתר שם, נשאר בו נדונין שלשה, כל הזוכה בדינו נקרא 'צדיק גמור', כל המחוייב בדינו נקרא 'רשע גמור'. המעויין שמשקלו שוה לכאן ולכאן נקרא 'בינוני'. אם כן הרשע הגמור המוחלט שעבד עבודה זרה ועשה גילוי עריות ושפיכות דמים ועשה מצוה אחת לבדה, שדינו של הקב"ה לשלם לו שכרה בעולם הזה שיחיה השנה הזאת, נקרא בכאן צדיק גמור, לפי שנצטדק בדין... וכן הרשעים גמורים לאלתר למיתה, אפילו קיים כל התורה כולה, והורה הלכה אחת לפני רבו ונתחייב מיתה בכך, נקרא בכאן רשע גמור, לפי שהוא מחוייב בדינו. נמצא כל הכתובים בספר החיים שזכו לחיות עד ראש השנה הבא כולם צדיקים גמורים בדינם. וכל הנכתבים בספר המתים שימותו בשנה ההיא כולם רשעים גמורים בדינם. וכל לשון התורה כך הוא, 'זה צדיקו את הרשעו את הרשע' (דברים כה א) 'צדיק ורשע בדין זה'. 'ונקי וצדיק אל תהרוג' (שמות כג ז). וכן מה שהזכירו 'חיים' ומיתה' אינן כינויים בלבד, אלא תפסו הם חיים, אב לטובת כולם, ומיתה אב לרעות כולם, וכינו כל עונשין שבועולם, נגעים ומיתת בנים ועניות וכל מאורעות רעות של גוף בכנוי מיתה, וכינו כל הטובות עושר ונכסים וכבוד ובנים ושלוש ובריאות בכלל חיים, וכן עושין הפסוקים בכל מקום. זהו פירוש מימרא זו בלא קושיא ובלא פיקפוק".

*

דברי מוסר והתעוררות לחזור בתשובה

כיון שאמרנו שראש השנה יום דין לכל אדם, וכולן נדונין בו, צריכין הכל לשים הדבר על לבם, ולשוב בתשובה, ולהתחרט על עונותם ופשעיהם, ולהרבות תפילה ותחנונים שימחול הקב"ה על לא הודע שלהם, שאין יום הכיפורים מכפר אלא על השבים. והתשובה חסד גדול על הבריות, אבל עונש גדול היא להם, שבזמן שאדם חוטא עובר על רצון בוראו שעה אחת בשעת החטא, וכשהוא עומד ואינו שב בתשובה עומד במרדו כל ימיו ואינו חושש לעשות רצון בוראו. וכל שכן ישראל שמתפללין ומתודין ומלחשין בניהם, וצועקים בקולם 'חטאנו' 'עוינו' 'זפשענו', ואינן מניחין העונות כלל, שזה בודאי מרד גדול הוא, ומוסיף על עצמו כעס וחרון אף.

משל ללסטים ששולל את הדרכים ומלסטם את הבריות, והוא בא לפני המלך, אדוני מחול לי שהרגתי אנשיך ושללתי אנשי מדינותיך ולסטטתי דרכיך, ולמחר חוזר לרעות שעשה שאין כל פיוסין שאמר למלך, אלא ניאוצין ומיעוט כבודו ומוראו של מלך. ולכן אמר הכתוב (עמוס ג ב) 'רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקד עליכם את כל עונותיכם', אמר הקב"ה גליתי לכם דין יום הכפורים והודעתי לכם שאני מכפר בו לשבים, וספרתי לכם כל תכסיסין של יום בתענית ובתפלה וקרבות, ולא חששתם לדברי לשוב כלל, נמצא הרי זה מרד גמור. נמצא קרובין של ישראל אצל הקב"ה הוא הגורם רחוקם. וכל שכן הזוכים לישוב לפני הקב"ה בארצו, שהם כמו רואי פני המלך, ואם זהירים בכבודו, טוב להם ואשריהם, ואם ממרים בו אוי להם יותר מכל הבריות, שהם עושים מלחמה ומכעיסין את המלך בפלטרין שלו ומוציאן מן הפלטרין כמו שאמר הכתוב (ישעיה סה א) 'העם המכעיסים אותי על פני תמיד'...

וזה מה שהוציאני מארצי וטלטלני ממקומי, עזבתי את ביתי נטשתי את נחלתי נעשיתי כעורב על בני, אכזרי על בנותי לפי שרצוני להיות טלטול [נ]שמתי בחיקי אמי...

הדר העולם – ארץ ישראל, הדר ארץ ישראל – ירושלים, הדר ירושלים – בית המקדש, הדר בית המקדש – בית קודש הקדשים, הדר בית קודש הקדשים – מקום הכרובים ששם השכינה שורה שנאמר (שמות כה כב) 'ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים', ואומר (תהלים פ ב) 'רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף וישב הכרובים הופיעה', ואומר (יחזקאל י ב) 'היא החיה אשר ראיתי תחת אלוה ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה וגו'.